

державотворенні. Тому авангардну роль повинна відігравати національна духовна еліта, передусім наукова, технічна, освітянська, мистецька." ⁶ За словами Івана Драча "українська національна ідея мусить увійти в основу виховання українських поколінь, стати для них новою релігією, увійти в її кров." ⁷

Українство вижило всупереч агресивним діям різних ворогів. Національно-державницька ідея про щасливе життя в Україні, злагоду і мир є своєрідною, позитивною, світлою енергією, що входить в душі людей різних національностей, які підтримують українців у їх природному праві і прагненні мати свою державу. Григорій Сковорода на запитання, що таке душа, відповів: душа - це те, що робить траву травною, ліс - лісом, людину - людиною. Без душі трава - сіно, ліс - дрова, людина - труп. Продовжуючи цю низку міркувань, можна сказати: національно-державницька ідея - це душа народу. Відберіть у нації державницьку ідею і ви відберете у неї душу.

А для подальшого успішного нашого просування шляхом розвитку, безумовно, має бути задіяний могутній чинник національної ідеї. Національна ідея має стати синтезом ідей державності, патріотизму, солідарності, громадянського миру, і саме для такого її трактування можуть багато зробити історики.⁸

У сучасному світі нація може існувати, повністю розвиватися лише у власній державі. Отже, четверта спроба поновити Українську державу - реальна, бо цього хоче переважна більшість громадян України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Залізник Л. Про українську націю та національну ідею // Дніпро.-1997.-№5/6.-С.71; 2. Ференц П. Національна ідея - духовний стрижень у розвитку нації // Визвольний шлях. - 1997. - №10. - С.193; 3. Римаренко Ю.І. Національний розвиток України К.- 1995.- С. 20-21; 4. Україна. Людський розвиток. Звіт 1995.- К.- 1995.- 0.111; 5. Жулинський М. Національна ідея в ідеологічній системі державотворення // Слово і час.-1996.- №1.- С.11; 6. Вовканич С. Українська національна ідея та її інтелектуальне забезпечення // Людина і політика.-1999.- №2.- С.38; 7. Драч І. Чи працює українська національна ідея? // Український світ. - 1995.- №1/3.-С.4; 8. Урядовий кур'єр. - 2002.- 21 лютого.

Т. П Зузяк

ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ХУДОЖНЬОГО ПЛЕТІННЯ В УКРАЇНІ

Загальнонаукове припущення засвідчує, що плетіння з рослинних матеріалів належать до найдавніших технік і виробництв, які навіть дещо випереджали ткацтво і гончарство. Те, що навивання, структурування та плетіння простіші, бо не потребують попередньої обробки сировини й особливого устаткування, а тому виникли швидше, ніж ткацтво і кераміка¹.

Генезис плетіння сягає епохи мезоліту і неоліту, коли виникають ловецькі сіті, плетені з лози начиння і пристрої для рибальства, плетені кошики і посудини тощо. Будівництво з дерева житла та інших споруд епохи дозрубної технології також являє собою частково в'язані або плетені каркасні з'єднання та легкі плетені й ліплені глиною заповнення стін на зразок кошика. Деякі предмети з лози античних міст Північного Причорномор'я за археологічними матеріалами близькі формою і технікою виконання до виробів українського лозоплетіння XVIII - початку XX ст.²

У ранньому середньовіччі плетіння продовжувало розвиватись як в колишніх римських імперіях, так і на території України. Плетені вироби відносили до предметів першої необхідності, їх виготовляли спеціальні майстри - кошикарі, плетільники матів, рибальського спорядження та інші. З вербової лози плели кошики і дитячі колиски, клітки для пташок і вулики³. Найдавнішою спіральною технікою соломоплетіння виготовляли коробки- сівачки, форми-хлібниці, а також величезні „солом'яники", що вміщували по кілька пудів збіжжя, та інші плетені місткості на зразок керамічного посуду. Важливо, що й техніка

спірального плетіння аналогічна до гончарного ліплення валиками. Однак, зважаючи на слабу тривкість рослинних матеріалів, плетені вироби з цих віддалених часів до нас не дійшли. Про їхню популярність маємо лише опосередковані свідчення, зокрема, в рельєфному архітектурному різьбленні періоду Київської Русі .

З приводу інспірації плетінчастого ажуру в інших видах декоративно-ужиткового мистецтва є слушним міркування М. Станкевича, що мода на плетені вироби зберігається впродовж всього середньовіччя. Але якщо в X-XIIIст. дерев'яним посудом користувалися бідні й багаті, внаслідок нестачі металу і слабого розвитку кераміки, то в пізніє середньовіччя і нові часи появився срібний посуд для заможних, який неначе імітує плетену технологію.

Техніка плетіння успішно застосовувалась у будівництві господарських, житлових та оборонних споруд. К.Малковський наводив випадок, зафіксований при ревізії Брацлавського замку: „ На Поділлі через брак дерева навіть замкова огорожа була плетена „в кіш" і викладена глиною" ⁵. Дізнаємось про це з ревізії волинських і подільських замків, проведеної в 1547р. П.П. Тишковичем. З давніх часів у середній смузі України господарські приміщення (кошари, стайні, клуні, хліви, загони, повітки, голубники, кошниці тощо) плетуть з лози або ліщини. У номінаціях „пліт", „кошара", „кошиця" найшла прямий відбиток кошикова „плетена" конструкція цих споруд. Н.Р.Селівачов наводить приклад застосування кошари на Поділлі, що в Дзюнкові на Русі, в інвентарі 1750 р. зазначено кошари на вівці поблизу току з частоколом під соломою.

Як реакція на західноєвропейську моду в епоху ренесансу в Україні з XIV-XV ст. появився плетений з соломи широкий капелюх-бріль, зручний літній наголовний убір селян.

В якій мірі технологія виробництва застосовувалася в Україні в епоху середньовіччя - достовірно встановити немає змоги. Втім, припускаємо, що наявність рослинних матеріалів придатних для плетіння та нескладна для опанування техніка цьому тільки сприяли.

З кінця XVIII ст. плетені вироби в Україні виготовляли не лише для власних потреб, але й для ринку збуту міщанам. Появляються поміщицькі майстерні плетіння, де працювали кріпаки. Мистецька виразність творів цього періоду характеризується вишуканістю пропорцій та ускладненими засобами ажуру і пластичності, які впроваджувалися у навчальних школах і майстернях другої половини XIX ст.

З XVIII ст. виходять найдавніші пам'ятки, які дійшли до нашого часу і зберігаються в музеях Києва, Львова, Ромнів та ін. Наприклад, плетене з лози відро XVIII ст. з Роменського музею Сумської області є свідком того, що дані вироби не відрізняються від сучасних ні формою, ні технікою виконання. Точно підмічено, що у середині XIX ст. існували довершені прийоми плетіння при виготовленні архітектурних конструкцій, транспортних засобів, предметів хатнього вжитку, рибальського знаряддя, деталей одягу, іграшок, речей обрядного призначення тощо. Звідси можна стверджувати про широку типологію творів українського плетіння в XIX ст.

Важливим графічним джерелом для дослідження плетених предметів початку XIX ст. є акварелі львівського архітектора Ю.Глогговського, які зберігаються у Львівській науковій бібліотеці ім. В.Стефаника НАН України. Художник, малюючи в народному одязі жителів Західного Поділля, Прикарпаття і Карпат, водночас докладно зобразив чимало плетених виробів, якими користувались селяни та міщани. Розвитку промислу плетіння з лози і рогози сприяли земські навчальні майстерні, які запроваджувалися з другої половини XIX ст. на Поліссі, Волині, Подніпров'ї, Слобожанщині, а також професійні школи в Галичині.

В 1879 р. виникла одна з перших таких шкіл у селі Нижньому (тепер Тлумацький р-н Івано-Франківської області), а незадовго кошикарські школи відкрили в м. Сторожинці (1891р.) на Буковині, в с. Джурові (1892р.), в с. Стригунці (1898р.) на Покутті, в м.Яворові (1895р.), с.Журавково (1898р.), с. Сокоринці (1900р.), в м. Галичі (1902р.), м. Надвірний (1906р.). З 1904 р. працювала Краєва центральна кошикарська школа у Львові. Аналогічні школи f майстерні діяли наприкінці XIX ст. в Києві, Полтаві, Чернігові, Черкасах та ін. Найбільше їх було організовано на Чернігівщині. Кількість шкіл художнього плетіння зростала. Так. у

Галичині в 1908-1909 рр. у восьми школах налічувалось 440 учнів.

Потужні осередки плетіння розмістилися неподалік Львова, а саме: Яворів, Вільшаниця, Наконечне, Підмонастир та ін. Зокрема в м. Яворів у 1896 р. з лози та лика виготовляли кошики та інші предмети 215 родин, а рогозові мати - 52 родини. У цей період ще більше осередків плетіння було поблизу Києва: „ в 22 селах Остерського повіту плетінням займалися 4519 кустарів" ⁷. У 1880-х роках на Закарпатті підприємець Гаймфельд заснував майстерню лозоплетіння, яка знаходилась між с. Іза і м. Хустом. Вже на початку ХХ ст. Іза стає важливим центром лозоплетіння.

Важливу роль у популяризації плетених виробів відіграли господарські виставки - ярмарки в Полтаві (з 1837р.), Харкові (1849р.), Києві (1852р.) та ін., а по західних землях України господарсько-етнографічні виставки у м.Львові (1879р., 1894р.), м. Коломиї (1880р., 1912р.), Тернополі (1887р.), Стрії(1909р.) та ін. Інтенсивний розвиток лозоплетільського промислу в кінці ХІХ - початку ХХ століття відбувається на Поділлі, Полтавщині, в околицях Києва ⁸.

Таким чином, у художньому промислі плетіння кінця ХІХ ст. намітилися дві тенденції: перша - виготовлення сільськими майстрами традиційних виробів, переважно кошиків та рибальського спорядження; друга - виробництво міськими майстрами модних плетених предметів за місцевими зразками. Українські плетені вироби цього часу засвідчують високий технічний рівень виконання народних майстрів, які відзначалися нагородами різного рангу на виставках.

Сусгільно-історичні події 1920 -1990-х рр. (перша світова війна, більшовицька „революція", громадянська війна), безперечно, вплинули на загальний спад економіки і, в тому числі, на згасання народного мистецтва. Художнє плетіння з рослинних матеріалів при цьому постраждало найменше. Плетені вироби, передовсім господарські кошики з лози, солом'яники і рогозові кошики були незамінними предметами для зберігання і транспортування продуктів тощо.

27 квітня 1919 р. Всеросійський НОК видає декрет (його чинність поширювалась і на Україну) про сприяння кустарній промисловості. В останньому пункті цього документу зазначено, що місцеві органи не мають права реквізувати „запасів сировини, матеріалів, палива й устаткування" необхідного для кустарного виробництва ⁹. Обсяг кустарних промислів з лози, рогози і соломи були в Україні значними. У 1923 р. на Першій Всесоюзній сільськогосподарській та кустарно-промисловій виставці в Москві Харківська кустарна спілка „за гарну техніку виробництва з лози" нагороджувалась почесним дипломом 3-го ступеня, а на Чернігівській виставці - „дипломом вдячності". Але найвищою відзнакою були наділені майстри плетених меблів і кошиків з Хотянівки Вишгородського району Київської області.

Після Всеукраїнського промислово - кооперативного з'їзду (1921р.) був взятий курс на створення кустарних артільей художніх промислів. Перші артілі лозоплетіння були створені в м. Корсуні (1924р.), м. Кременчуці (1925р.), селах Городище (1926р.), Білецьківка (1927р.) Полтавської області, Боромлі (1932р.) та ін.

У 1920 - 1930-х рр. в регіонах Поділля і Прикарпаття найбільшими осередками були місто Яворів з його передмістями Наконечним і Вільшаницею, села Пишківці і Хотовиця Тернопільської області. У повосенні 1940 - 1950-і рр. відновлюється виробництво плетених виробів. Створюються нові підприємства, артілі і дільниці, а в 1960-х роках у дальніх осередках на базі артільей засновують лозомеблеві фабрики з відповідною механізацією праці. Так, у кінці 1950-х рр. у с. Іза на Закарпатті місцева колгоспна артіль імені Мічуріна взялась обплітати прутом лози скляні бутлі, у 1960 р. на базі Чернігівської артілі „Лозовик" була утворена Чернігівська фабрика лозових меблів, а в 1969 р. - Чернігівська головна дослідно - експериментальна фабрика лозових виробів.

1959 р. в селі Городище, на Полтавщині, на базі осередку традиційного плетіння з лози і рогози організують промислове виробництво, а в с.Боромлі Сумської області в 1966р. артіль "Трудовий шлях" реорганізують в Боромлянську лозомеблеву фабрику.

Очевидним був шлях переходу з народного художнього промислу в художню промисловість, де застосовують розподіл праці за процесами і відсутній єдиний виконавець твору, артефакту. Важливе значення для оптимального налагодження виробництва плетених виробів в Україні мала лабораторія рослинної сировини, відкрита в 1967 р. при Українському науково - дослідному інституті місцевої промисловості. Конструктивно - технологічний сектор щорічно розробляв 15-20 предметів плетених виробів. Після розгляду і затвердження художньою радою при Міністерстві місцевої промисловості УРСР, вони впроваджувались на Боромлянській лозомеблевій фабриці, Сухолуцькій фабриці лозових меблів, Троєщинському лозодревкомбінаті, Чернігівській фабриці лозових виробів та інших підприємствах.

Наприкінці 1960-х рр. в Україні виникає підвищений інтерес до творів народного мистецтва, у тому числі й до плетених виробів з рослинних матеріалів. Найбільше підприємство художнього лозоплетіння організовується в першій половині 1970-х рр.

В колгоспних цехах с. Жари Баранівського району Житомирської області, с. Мілієво Вишницького району Чернівецької області, с. Боронево Хустського району на Закарпатті, в с. Гіржеве Одеської області стали виготовляти плетені меблі, обплітати бутлі, фруктівниці, хлібниці і цукорниці, кошики для квітів. Наприкінці 1974 р. вийшла постанова ЦК КПРС „Про народні художні промисли”. Деякі пункти цієї постанови показали протиріччя і недоліки стосовно тодішнього стану теорії мистецтва та особливо організаційної практики народних художніх промислів. Як наслідок, у другій половині 1970-х рр. у галузі художнього плетіння було відкрите єдине підприємство - цех лозоплетіння при Полянському заводі господарів (1978р.)¹⁰.

Загалом у 1980-х рр. на підприємствах народних художніх промислів лозоплетіння намітилися кризові явища як в організаційному, так і в мистецькому аспектах. В кінці десятиліття кількість підприємств художнього плетіння зменшилось на третину. Визнання художнього плетіння як окремого виду декоративного мистецтва сталося завдяки творчості окремих визначних особистостей в Україні і за кордоном. Це майстри лозоплетіння: Г.Ф.Кучер, Я.П. Малиновська, Т.П. Писаренко. І.С. Снігур, Н.К. Харченко, В.П. Чохний, М.В. Щербан та ін.; рогозове плетіння: М.Г. Болтик, Н.П. Демчишин, А.Ф. Король, Я.І. Ремінський М.П. Савицька та ін.; соломоплетіння: Я.Г. Бойко, В.П. Микола, Р.С. Миднюк, С.К.Савченко, М.Л. Чирва та ін. Популяризації плетіння сприяли і низка виставок та творчих акцій, що відбулися в останню чверть ХХ ст.

У 1982 р. в музеї етнографії та художнього промислу вперше був створений розділ постійно-діючої виставки „Художнє плетіння”(автор Ю. Вітюк). 1984 р. уперше відбулася виставка українського лозоплетіння в Музеї народної архітектури та побуту України, де на широкому матеріалі була спроба висвітлення тодішнього стану етнотрадицій плетіння. У вересні цього ж року в Польщі відбувся перший світовий пленер з лозоплетіння, метою якого було виявлення етнічної та локальної своєрідності художнього лозоплетіння. Кілька важливих мистецьких виставок, тісно пов'язаних із художнім плетінням, відбулись у 1990-х рр. Це - міжнародна виставка кошикарства в Парижі (1991р.), виставка „Плетіння з рослинних матеріалів в Україні”, виставка соломоплетіння Р. Ковальчука і С. Галамачи з Бродів Львівської області (1994р. Хелм).

Таким чином, плетіння, ймовірно, виникло в пізньому палеоліті. У мезоліті плели сітки, а в неоліті кошики, начиння та частини будівель. Основні напрямки і техніка плетіння з рослинних матеріалів формувалися в енеоліті. З XV ст. Україна належить до провідних європейських країн, у яких інтенсивно розвивається плетіння з рослинних матеріалів. Наприкінці XVIII ст. вироби в Україні виготовляють на ринки збуту. З кінця XIX - ХХ ст. плетені предмети виробляють в майстернях і на фабриках. Художнє плетіння в Україні найменше зазнало конкурентного тиску з боку промисловості, а тому успішно розвивається в другій половині ХХ ст., експонується на спеціалізованих виставках, стає об'єктом наукового дослідження.

1. Бібіков С.М. Епоха мезоліту. // Історія Української РСР у 8-ми т.- К.,1977. -Т.1, кн.1- С.46; 2. Станкевич М.С. Художнє деревообробництво і плетіння . // Історія Української РСР у 8-ми т.-К., 1977. - Т.1, кн.1- С.191-198; 3. Так само.- С.24-28; 4.Гончаров В.Н. Художні ремесла // Історія Української РСР.- К., 1996.- Т.1.-С. 357-392; 5. Дацун Г. Плетіння з рослинних матеріалів в Україні. - №5.-С.184; 6.Стамеров К.К. Нариси з історії костюма. - К., 1978.- С.172; 7. Селівачов М.Р. Українське народне лозоплетіння. - К», 1978.- С.41-46; 8. Шагало Р. Художньо - промисловий та образотворчий напрямки мистецької освіти Галичини кінця ХІХ- початку ХХ століття: Панорамний огляд явищ // Вісник Львівської Академії Мистецтв. - Львів, 1999.-С.193; 9. Собрание узаконений и распоряжений Робоче-крестьянского правительства Украины. Харьков. -1921.- №11. с.365-366; 10. Изделия из лозы Полонского завода хозтоваров: Буклет.- К.,1983 -С.7.

Н.В.Жмуд

ФОРМУЛА "КУЛЬТУРНИЙ - ЕТНІЧНИЙ - НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРОЙ" ЯК ОДИН З МЕХАНІЗМІВ СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ

Національна система виховання повинна відповідати реально функціонуючій у суспільстві системі цінностей з незначним випередженням на близьку перспективу. Можна твердити, що це і є правильне вирішення проблеми мети виховання.

Головною філософською категорією сучасного виховання є виховний ідеал, який у загальному його трактуванні означає першообраз, взірць досконалості, кінцеву, вершинну мету людських устремлінь. Це найвища мета, до якої прагнуть люди, і яка керує їхньою діяльністю. Звідси - під виховним ідеалом розуміють еталон взірцевої особистості, що служить головним орієнтиром у вихованні молодого покоління¹.

Педагогічна система кожного народу, кожної нації має свій тип досконалої людини. Наприклад, у народів Кавказу - витязь, джигіт; в англійців - джентльмен; у росіян - добрий молодець; у японців - самурай. Це наочно переконує, що виховний ідеал належить до категорії національної, бо "основи виховання і мета його, а значить, і головний його напрям, різні в кожного народу і визначаються народним характером"².

Український національний виховний ідеал репрезентований українською народною педагогікою. Він знайшов своє відображення і втілення в українській мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, родинному побуті, святах, обрядах, настановках і правилах громадської поведінки, символах, народних чеснотах і нормах християнської моралі, різних видах мистецтв, у ремеслах і промислах нашого народу й передається від старших поколінь до молодших, які його доповнюють та удосконалюють.

Одним з уособлень виховного ідеалу українського народу є герой, людина, що втілює основні типові риси певного часу чи епохи³. Для розуміння механізмів створення ідеалів і виникнення цінностей у молодій людини спробуємо дослідити семантику та ієрархію понять "культурний герой", "національний герой", "етнічний герой".

Культурний герой - продукт міфічної епохи, "міфічний персонаж, який добуває або вперше створює для людей різноманітні предмети культури (вогонь, культурні рослини, знаряддя ремесел, мистецтво, вводить в певну соціальну організацію, шлюбні правила, магичні закони, ритуали і свята)"⁴. Дуже часто у синкретичній свідомості культурний герой виступає одночасно і в ролі деміурга, і в ролі першопредка, як правило, тотемного.

Національний герой, за звичай, ототожнюється з цілком реальною історичною особою, що мала специфічну харизму, і тим залишила глибокий слід в історичній пам'яті народу і професійній культурі. Національний герой - носій національної ідеї. Під національною ідеєю найчастіше мають на увазі державну ідею - ідею повної реалізації потенцій нації в державній формі її існування⁵.

Під поняттям "етнічного героя" розуміється не конкретний міфічний персонаж, і не конкретну історичну особу, а певний "збірний образ" народного героя, стереотип героя, у першу чергу, народної, а не елітарної культури.

Кожна епоха породжує свого героя, відповідно до нових історичних умов, однак